

de Texier del.

Restes du palais d'Andronic, à Smyrne.

L. Enaut sculp.

KEMALPAŞA, LASKARİSLER SARAYI

Zeynep Mercangöz ¹

Zafer Derin ²

Lale Doğer ³

İzmir'in Kemalpaşa (Nif) ilçesinde, İstanbul'un 1204'deki işgali sonrasında İznik Bizans Devleti zamanında (1222–1261) Laskaris hanedanlığının yazlık ikametgâhı olarak kullanılmış çok katlı bir yapı, C. Texier'in saray olarak takdiminin ardından E. Freshfield, S. Eyice ve T. K. Kirova tarafından ayrıntıyla tanıtılmıştır. Sonraki çalışmalarda da bu dönem mimarisinin önemli yapılarından biri olarak üzerinde durulmuştur. S. Eyice'nin yayınından sonra Laskarisler Sarayı olarak anılmaya başlamıştır ki önceleri halk bu yapıya Kız Kulesi demektedir (Resim 2). Bizans'ın bir saray ya da yazlık konut olarak günümüze dek varlığını korumuş çok ender yapılardan biridir. Kesin inşa tarihi bilinmez ancak Laskaris İmparatoru İoannes Vatatzes (1222–1254), bir sinod belgesinde “evi” şeklinde anılan bu yapının bahçesinde ölmüş; VIII. Mikhael Palaiologos (1261–1282), Konstantinopolis'e dönmenden önce eş imparator olarak burada taç giymiştir. Bu son imparator yaklaşan Türk tehlikesine karşı umut olarak gördüğü Cenevizlilerle, Bizans limanlarında ticaret olanağı tanınan Nymphæion antlaşmasını burada imzalamıştır. Burası, sırasıyla sayıdaki kaynakların bilgi verdiği üzere, sürgündeki bu Bizans hanedanının pek çok özel olaylarının yaşandığı bir yerdir.

Kemalpaşa Belediyesi'nin yapılaşma istemiyle İzmir II Numaralı Kültür ve

Resim 1

C. Texier'in Asie Mineure'inden (1862) gravür: Saraya kuzeydoğudan bir bakış.

- 1 Prof. Dr. Zeynep Mercangöz, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Bizans Sanatı Ana Bilim Dalı, Bornova - İzmir (zeynep.mercangoz@ege.edu.tr)
- 2 Yrd. Doç. Dr. Zafer Derin, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Ana Bilim Dalı, Bornova - İzmir (zafer.derin@ege.edu.tr)
- 3 Yrd. Doç. Dr. Lale Doğer, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Bizans Sanatı Ana Bilim Dalı, Bornova - İzmir (lale.doger@ege.edu.tr)

Resim 2
Eylül 2002'de kazı
başlamadan önce
saraya güneydoğudan
bir bakış: Çalışmalarda
resmin sağ alt
köşesindeki amfi
basamakları
kaldırılmış, yapıya
yakın havuz kısmen
sökülmüştür.

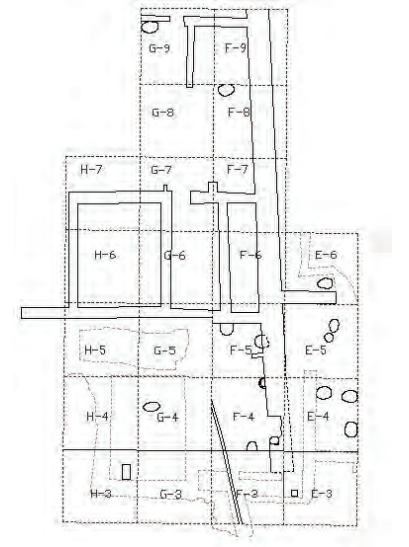
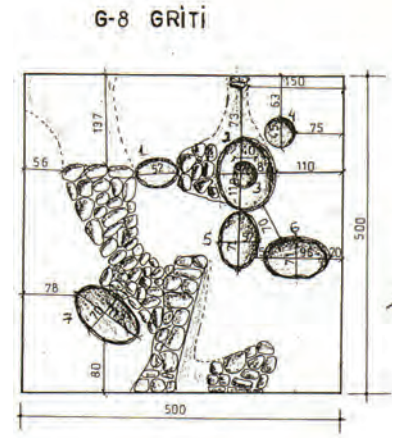

Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunu'nun 31.10.2001 gün ve 10203 sayılı kararıyla, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi ile Arkeoloji Bölümlerinin katılımlarıyla 2002 Eylül ve Ocak aylarında iki aşamada araştırma kazıları yapılmıştır. İzmir Arkeoloji Müzesi sorumluluğunda ve bilimsel başkanlığımdaki kazının ekibinde Müze arkeologlarından Hamdi Ekiz ve Mustafa Karahan'ın yanında, Yrd. Doç. Dr. Lale Doğer, Yrd. Doç. Dr. Zafer Derin, Arş. Gör. Emine Tok, Arş. Gör. Zeynep Oral ile lisansüstü öğrencilerimizden Filiz İnanan ve lisans öğrencilerimiz yer almıştır. Çalışmalarda yeterince sonuca ulaşılmadan kazı kurul kararıyla sonlandırılmıştır.

ARAŞTIRMA KAZISI ÇALIŞMALARI

Alanın 5x5 m'lik karelere (gridlere) ayrılmasından sonra, mevcut park düzenlenmesinin olanak verdiği ilk çalışma alanı olarak parselin güneyi seçilmiştir. Bu bağlamda yerdeki parke taşları ve park mobilyaları kaldırılarak yapılan ilk sondaj ise saraya 25 m uzaklıktaki G8'de gerçekleştirilmiştir (Resim 3, 4).

Bu açmada yaklaşık 1 m'lik dolgunun içinde bazı Bizans seramik parçaları modern malzeme ile karışık olarak ele geçti. Küçük parçalar halindeki seramiklerden oluşan az sayıdaki buluntunun yanı sıra 0.20 m derinlikte dikkati çeken düzensiz duvarların altında -1.50 / 1.65 m kotlarında pithoslara rastlanıldı. Bunlar bu alandaki Erken Tunç çağına ait küp gömülerdi. Söz konusu küpler, yerleri çizimle

belgelendikten sonra kaldırılmıştır (Figür 1). Sondaj G7'deki açmayla genişletilmiş, burada yüzeyden yaklaşık 1 m kadar inildiğinde biri kuzey-güney yönünde dirsek yapan, doğu-batı yönünde uzanan iki duvara rastlanıldı (Figür 2). Buradaki mekânın tanımlanabilmesi için, daha derine inilmeden, ortaya çıkan duvarlar izlenerek güneye ve kuzeye doğru çalışılmıştır (Resim 5). Bu amaçla, parselde var olan mevcut parka ait beton beş basamaklı “amfitiyatro” kaldırılmıştır. Yaklaşık 70 cm kalınlıktaki duvarlardan kuzeye doğru devam eden biri, G6 ve G5'te de izlenerek özellikle duvar çevresinde çalışılmıştır. Yine bu duvarlarla ilişkili olarak

Resim 3

Açmalara başlamadan önce, sarayın güneydoğusundaki parkelerin sökülmesi sırasında alandan bir görünüş.

Resim 4

Sağda, Yukarıda: G8 açmasındaki ilk küp gömülerin ortaya çıkarılışı.

Figür 1

Ortada: G8 açmasının 1/50 ölçekli planı.

Figür 2

Aşağıda: F8-F9 açmaları arasındaki küp gömü.

Resim 5
Çalışmalar
sonunda alandan
bir görünüm.

F6, F5, F4 plan karelerindeki açmalara tabii zeminden 1.20 m inilerek duvarların belirlediği mekânlar anlaşılmaya çalışılmıştır. F5'te doğu-batı yönündeki ince duvarın 1 m kalınlıktaki bir duvarla birleştiği ve bu duvarın kuzeydoğudan güneybatıya doğru hafif çarpılarak devam ettiği gözlenmiştir. İlk etapta gerçekleştirilen kazılarda bu duvarların ve ait olduğu mekânlara ilişkin sorunlar çözülmemiş olmakla birlikte çalışmalara konunun Koruma Kurulunda değerlendirilmesi için ara verilmişti.

İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararıyla alanın mahiyetinin anlaşılması amacıyla kazılara devam edilmesi istenilerek Ocak ayında ikinci etap çalışmalara başlanıldığında duvarların yer aldığı F6, F5, F4'deki açmalar yeniden ele alınmış; kuzeyde ve güneyde F7 ve F3'e doğru kazı genişletilmiştir. Bu çalışmalar sırasında F4 ve F3'ün kuzeybatı köşelerinde güneybatı'ya yönelmiş olarak, 30 cm çapındaki pişmiş toprak künklerden oluşan bir su kanalı parçasına rastlanıldı. Diğer yandan kazı güneyde F7, F8, F9 ve G9 plan karelerinde ince kalın duvarların birbirleriyle olan ilişkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunlardan G9'da da tabii zeminden yaklaşık 135-150 m derinlikte doğu-batı yönünde bir duvar ile buna dikey saptanan başka bir duvar ve bir adet küp mezar rastlanmıştır (Resim 6). Tüm bu açmalarda ortaya çıkarılan duvarların oturma

Resim 6

F5, F6 ve F7'de uzanan duvarlardan bir görünüm: Moloz taşların kiremit parçaları ile kullanımı ve yer yer düzensiz çerçevesi teknik dikkati çekmektedir.

zeminleri esas alınmış, bu nedenle söz konusu çalışma alanında şimdilik daha derine inilmemiştir. Yine de duvarların bazı yerlerde doğrudan küp mezarların üzerine oturduğu açıktır. E6, E5, E4 ve E3 ile G4, G3 ve H4, H3'teki sondajlarda ortaya çıkarılanlarla birlikte küp gömülerin sayısı 22'ye ulaşmıştır⁴.

Önceki park düzenlemeleriyle oldukça tahrip olmuş alandaki duvarların ait oldukları mekânları yorumlamak arkeolojik verilerin azlığı nedeniyle kolay olmamıştır.⁵ Ancak malzeme ve teknik saraydaki gibi olmasa da, kiremit parçaları ile oluşturulmuş düzensiz çerçevesi teknik bu mekânları sarayla çağdaş kılar ve 13. yüzyıla tarihler (Resim 6). Bu bağlamda bu duvarların sarayın çevre duvarları ile avluyu çevreleyen hizmet binalarına ait olduklarını düşünmekteyiz. İkinci önemli bir husus 13. yüzyıl yapılaşmalarının doğrudan buradaki küp gömülerin üzerine oturmuş olmalarıdır.

Ele geçen az sayıdaki seramikler de bu mekânların konteksti olmayıp kendi tabakalarından gelmemişlerdir. Bu malzemenin parselin kuzeydoğu köşesindeki

4 İkinci etapta ortaya çıkarılan küp mezarlardan bazıları kırık parçaları bir restorasyonla tamamlanmak üzere alınmış, diğerleri daha sonra burada yapılacak bir sergileme umuduyla in situ olarak bırakılmışlardı. Ancak alanın kurul kararıyla kapatılması sırasında hiçbir denetimimiz olmadığından söz konusu küplerin akıbeti konusunda bir bilgimiz yoktur. Küp gömüler Yrd. Doç. Dr. Zafer Derin tarafından değerlendirilmektedir.

5 Karışmış malzeme arasında bulunan dört Bizans sikkesinden II. Isaakios Angelos (1185-1195) ve II. Theodoros Laskaris (1254-1258) sikkelerinin dışındaki ikisi okunamamıştır. Okunanlar da stratigrafik veri olmadıklarından da bu yapılaşmanın tarihlendirilmesinde kullanılamazlar.

beton “amfityatro” yapılırken dolgu için sarayın etrafındaki toprak yığınınan kürenmiş olduğunu düşünmekteyiz. Bu nedenle de kap-kaçak parçaları sarayın içinden dışa akmış ve saraya aittirler⁶. Zira 1980’lerdeki çalışmalarımız sırasında Laskarisler sarayının dört yanında görülen toprak yığınları 2002 yılında yoktu.

Sonuç olarak 2002 yılında gerçekleştirdiğimiz arkeolojik araştırma kazısı tüm alana yayılmadığından daha kesin veriler sağlanamamıştır. Koruma Kurulunun yersiz ve gerekçesiz olarak açmaları doldurarak kazı çalışmalarını sonlandırması ise Bizans arkeolojisi ve böylesine oldukça önemli bir yapı için bilimsel bir kayıptır.

Alanın ilk park düzenlemesi sırasında çevresi düzleştirilmiş, sarayın oldukça yakınına bir havuz kazılarak alan tahrip edilmişti (Resim 3). Aynı şekilde söz konusu kazılardan on yıl kadar sonra burada öncekinden daha büyük kütlelerle inşa edilmiş günümüz park imalatları ile karşılaşmaktayız. Bu da toprak altında bırakılmış tüm arkeolojik verileri daha da tahrip etmektedir. Diğer yandan da şimdiki park anıtsal kültür mirasını bir görsel çirkinlik içinde bırakmıştır.

KEMALPAŞA LASKARİSLER SARAYI KORUMA ALANINDAKİ TUNÇ ÇAĞ MEZARLIĞI

Zafer Derin

Mezarlık alanında G8 adı verilen plan kare 5x5 m boyutlarında kazılmıştır. Günümüze ait parkın parke taşlarının kaldırılmasından sonra yaklaşık 1.00 m kalınlığında geç dönem dolgu tabakası kazılmıştır. İçinde karışık halde çanak çömlek ve kiremit parçaları olan dolgu tabakasının, park düzenlemesi sırasında Bizans sarayı çevresindeki toprak kalıntılarının bu alana sürülmesi ile oluştuğu varsayılmaktadır. Yüzeyden 1.00 m derinde kahverenginde içinde taş ve killi toprak olan bir tabaka başlamaktadır ki bu tabakada 1.50 – 2.00 m derinde mezarlar çıkmaya başlamıştır (Resim 4).

İri küp ve çömlek türündeki kaplardan oluşan mezarların yaklaşık 2.00 m derinlikteki sel taşkını özelliği taşıyan bir çakıllı tabaka üzerinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Çalışmanın ilk etabında 5x5 m’lik alanda birbirine yakın durumda 7 adet küp mezar açığa çıkarılmıştır (Figür 1). Mezarlardan dördü tahrip olmuş

6 Çalışmamızın Bizans seramikleri de Yrd. Doç. Dr. Lale Doğer tarafından değerlendirilmiştir.

durumdaydı. İki küp mezara gömüler çömlekler içinde yerleştirilmiştir. Toprağın killi ve nemli yapısından dolayı mezar kapları büyük oranda tahrip olmuş, dokunulduğunda parçalanır duruma gelmiştir. İçinde çömlek olan mezarların daha iyi korunduğu anlaşılmaktadır.

Küpler yakın çevre içindeki bir başka Mezarlık olan Ulucak Mezarlığı örneklerinin aksine çoğunlukla batı-doğu doğrultusundadır. Küplerin ağızları batıya doğru yönlendirilmiştir. Küplerin içine Hoker (ana rahmindeki bebek pozisyonunda) tarzında İnhumasyon (cesedi yakmadan etli olarak gömme) olarak küpün içine yerleştirilmişler ve küpün ağız kısmını plaka ve küçük taşlarla kapatmışlardır (Resim 7, 8). Bu yolla cesedin hayvan ve insan eliyle tahribi önlenmek istenmiştir. Kemalpaşa'daki mezarlarda ölünün yanına çok az eşya ve kap bırakıldığı ve bunlarında çoğunlukla tahrip olduğu görülmüştür.

Çalışmanın ikinci etabında açılan yerlerdekiyle birlikte küp gömülerin sayısı yirmi ikiye çıkmıştır. Ne var ki mezarlık alanında en azından kazı yapılan açmalarda yerleşime ait herhangi bir kalıntı bulunmamıştır. Bu nedenle burası Extramural tipte (yerleşim dışında) bir mezarlık olmalıdır. Mezar tipi ve ölülerin koyulduğu kaplar mÖ 2. binin ikinci yarısına ait görünmektedir. Mezarlık bu özellikleriyle Ulucak 2. bin mezarlarına benzemektedir.

Resim 7

F8-F9 açmaları arasındaki küp gömü.

Resim 8

G6 açmasındaki küp gömü.

13. Yüzyıl Zeuxippus Ailesi I Tip Kase Buluntuları (Zeuxippus Family I Ware)

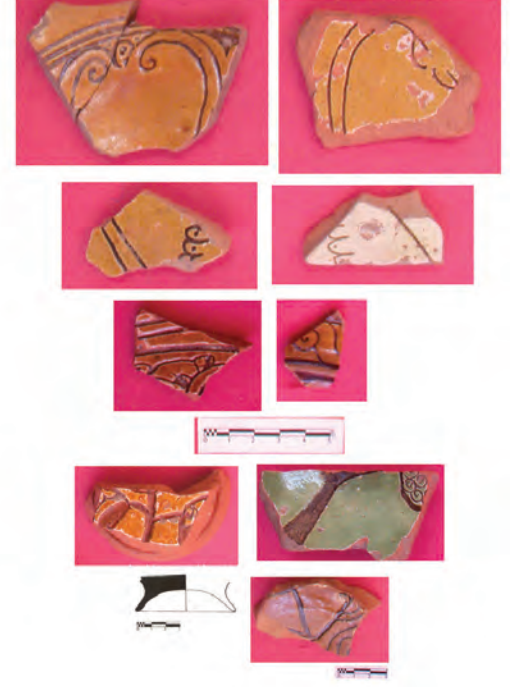
Figür 3

Solda: Zeuxippus Aile I. Tip kâse buluntuları: Bezeme olarak, ağız kenarları ile ağız kenarlarının gövdeyle birleştiği kısımlarda kazıma tekniğiyle yatay yivler ve tondo da eş merkezli daireler görülür.

Figür 4

Sağda: Zeuxippus Aile I. Tip buluntuları: Sgraffito bezemeli örnekler.

13. Yüzyıl Zeuxippus Ailesi I Tip Seramik Buluntular (Zeuxippus Family I Ware)

KEMALPAŞA LASKARİSLER SARAYI KORUMA ALANINDAKİ KAZI BULUNTUSU BİZANS SERAMİKLERİ

Lale Doğer

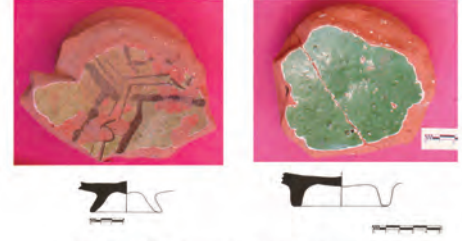
Seramik buluntular sarayın güneydoğu tarafında kazı için oluşturulmuş H4, F5, G5, G6, G7 plankarelerindeki açmalardan ele geçmiştir. Park düzenlemesi sırasındaki tahribat nedeniyle olsa gerek seramiklerin tümü kırık ve noksan olup, bu çalışmalara bağlı olarak parçalar karışmış tabakalardan gelmiştir.

Seramikler çoğunlukla astarlı-sırlı mallara ait açık, kapalı ve kapaklı kaplardan parçalardır. Şeffaf yeşil renk sırlı bezemesiz iki parça dışında diğerleri sgraffito, kazıma, kazıma ve sgraffito, sgraffito ve boyama teknikleriyle bezenmiştir. Çok az sayıda kırmızı hamurlu kapalı saklama kaplarına ait kulp, ağız kenarı parçaları vardır, ancak bunlar da tipoloji ve kronoloji oluşturacak nitelik taşımazlar. Tüm bunlar son araştırmalarla pek çok merkezde üretildiği anlaşılan Zeuxippus

13. Yüzyıl Zeuxippos Ailesi I Tip (Zeuxippos Family I Ware)
Sürahi Kulbu, Çift Hazneli Tuzluk Parçaları

14. Yüzyıl Geçiş Dönemi Buluntuları

Tek Renk Sırlı Seramikler (Plain Glazed Ware)

Renklendirilmiş Sgraffito Seramikler (Coloured Sgraffito Ware)

Ailesi I. Tip olarak tanımlanan sınıfa aittir. Kazı seramik buluntularının bu grupta yaygın renk sarı olup yeşil renk de görülmektedir.

Sırlı seramiklerde iki farklı hamur yapısı gözlenmiştir. İlk grup sarımsı kırmızı renkli (Munsell 5 YR 7/6 –7,5 YR 6/4) sık dokulu, ince gözenekli, küçük parçacıklı kireç ve mikalıdır. Bazı seramik buluntularının hamur renkleri fazla ısıdan gri renk almıştır. İkinci grup hamur da sarımsı kırmızı renkli (Munsell 5 YR 7/6) daha kaba, gevşek dokulu ve iri kireç parçacıkları daha iridir.

Profil veren seramiklere göre buluntular, dar halka kaideli, ince cidarlı ve ya gövdeden keskin geçişli yüksek ağız kenarlı küçük kâseler ile orta genişlikte, ağız kenarı bedenın uzantısı halinde geniş veya dar ağız tablalı kâseler aittir. Bezeme olarak, ağız kenarları ile ağız kenarlarının gövdeyle birleştiği kısımlarda kazıma teknikle yatay yivler ve tondo da eş merkezli daireler ya da spiraller yer alır (Figür 3).

Benzer hamur yapısı, astar ve sır özellikleri gösteren altı adet kaide ve yedi adet amorf gövde parçası da sgraffito, kazıma veya her iki tekniğinde kullanılmasıyla oluşturulmuş, kıvrım dal, kenarları dilimli bitkisel motifler-palmet (?), rozet çiçek, geometrik düzende soyut bitkisel bezemeler, guilloche, spiral şerit motifleri taşırırlar (Figür 4). Ancak noksan ve aşınmış olduklarından kompozisyonları tam

Figür 5

Solda: Zeuxippos Aile I. Tip sürahi kulpu ve çift hazneli tuzluk parçaları.

Figür 6

Sağda: 14. yüzyıl geçiş dönemi buluntuları ve renklendirilmiş seramikler.

belirlenmemektedir.

Tabak, kâse, ikiz kulplu sürahi ve tuzluk olabilecek çift hazneli kaplara ait ve çoğunluk birinci hamur grubundan parçalar da (Figür 5) yukarıdakiler gibi Zeuk-sippus Ailesi I. Tip kaplara aittirler. Kazı buluntusu tüm bu örneklerde formları kadar bezeme üsluplarıyla da, Batı Anadolu için Laskariler Dönemi Seramiği olarak adlandırabileceğimiz özellikler görülmektedir. Böylece de saray mimarisi ile de uyum içindedirler.

Laskarisler Sarayı koruma alanındaki kazı buluntularından ikinci grup hamur yapısı gösteren kalın beyaz astarlı tek renk yeşil renk sırlı iki parça ile çok renkli ve kazıma bezemeli iki adet tabak parçası (Figür 6) 13.-14. yüzyıl ortaçağ buluntuları olarak tanımlanabilir. Tabak parçalarında sgraffito tekniği ile biçimlendirilen bezemeler ayrıca yeşil, sarı, kahverengi-mangan renk boya ile zenginleştirilmiştir. Genelde konturların içine sürülmüş olan boya yer yer dışa taşmıştır. Ağız tablasında birbirini merkezden kesen yarım dairelerle oluşturulmuş yaprak dizileri, gövdeye doğru içleri çapraz taramalı oval yapraklar yer alır. Yaprak aralarına yeşil boya ile küçük yuvarlaklar yapılmış, ancak boyalar dağılmıştır. Dumbarton Oaks Koleksiyonunda bulunan benzer form, bezeme tekniği ve iç yüzey bezemesi taşıyan iki yayvan kâse D.T. Rice tarafından Doğu Akdeniz karakterli “Geç Bizans Seramiği” olarak tanıtılmış 13-14. yüzyıllara tarihlenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Kemalpaşa (Nymphaion-Nif) Laskarisler Sarayına İlişkin Başlıca Yayınlar

C. Texier, *Description le l'Asie Mineure*, I, Paris 1843, 303; C. Texier, *Asie Mineure*, Paris 1862, 260 res. 51; E. Freshfield, "The Palace of the Greek Emperors of Nicaea at Nymphio", *Archaeologia* 49 (1886), 382-390; S. Eyice, "İzmir Yakınında Kemalpaşa (Nif)'da Laskarisler Sarayı", *Belleten* 25 (1961), 1-15; T. K. Kirova, "Un Palazza ed una di eta trado-bizantina in Asia Minore", *Elix Ravenna* 103-104 (1972), 275-305; P. Ucpwayr "Lascarid Architecture", *Jarhbuch der Österreichischen Byzantinistik* 28 (1979), 261-296; Z. Mercangöz, Batı Anadolu'da Geç Dönem Bizans Mimarisi: Laskarisler Dönemi Mimarisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, İzmir 1985, 40-51; S. Çağaptay, "How Western Is It? The Palace at Nymphaeum and Its Architectural Setting", *I. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu*, (İstanbul 25-28 Haziran 2007), Bildiriler, İstanbul 2010, 357-362.

Bizans Seramikleri Konusunda Başlıca Başvurular

A.H.S. Megaw, "Zeuxippus Ware", *BSA* 63 (1968), 67-88; S.Y. Waksman et V. François, "Vers une redéfinition typologique et analytique de céramiques byzantines du type Zeuxippus Ware", *BCH* 128-129.2, 87-182; Waksman et Girgin 2008, "Les Vestiges de Production de Céramiques des Fouilles de Sirkeci (Istanbul). Premiers Elements de Caractérisation". *Anatolia Antiqua* XVI (2008), 443-469; L. Doğer, "12.-13. Yüzyıllarda Bizans Sırlı Seramik Sanatında Form ve Üslup Değişimlerine ait Bazı Gözlemler - Some Observations on the Formal and Stylistic Changes in Byzantine Glazed Pottery in the 12th and 13th Centuries", *Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu*, (İstanbul 25-28 Haziran 2007), Bildiriler İstanbul 2010, 511-520.